

УДК 332.122

В. П. Приходько,

к. і. н, заступник голови, Закарпатська обласна державна адміністрація

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЧНИХ ОРІЄНТИРІВ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Проаналізовано теоретичну базу щодо комплексного розвитку та глобальних умов існування і розвитку України, визначено необхідність спирання у цьому розвитку на еколого-соціо-економічну систему регіону із застосуванням її специфічних можливостей забезпечення закономірного та спрямованого розвитку. Сформульовано стратегічні цілі розвитку регіону.

The theoretical framework for integrated development and global conditions of existence and development of Ukraine, determined spirannya need for this development ekoloho-socio-economic system of the region using its specific capabilities of the autonomous and directed development. Formulated strategic goals of the region.

Ключові слова: регіон, розвиток, стратегічні орієнтири.

Key words: location, development, strategic goals.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток країни та її регіонів перебуває під одночасним впливом глобальних, макроекономічних, внутрішньорегіональних і мікроекономічних факторів історичного, соціально-економічного, фінансового, екологічного характеру. Тому ефективне управління змінами єдиної еколого-соціо-економічної системи регіону вимагає передусім комплексного і науково обґрунтованого підходу до розробки й реалізації стратегії регіонального розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Слід відзначити вагомі здобутки в дослідженні різнопланових теоретичних і практичних проблем щодо формування регіональної економічної політики, управління регіональним розвитком в умовах невизначеності та її впливу на стан економічної, демографічної, екологічної безпеки регіонів, які представлені в наукових працях О.І. Амоші, О.М. Алімова, Б.В. Буркинського, В.О. Богомолова, Н.І. Верхоглядової, З.В. Герасимчука, В.М. Геєця, О.Г. Гранберга, Б.М. Данилишина, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, В.І. Дубницького, Я.А. Жаліло, М.З. Згуровського, С.О. Корецької, В.С. Кравціва, Ю.М. Манцевича, В.В. Микитенко, О.М. Невелева, В.І. Поповкіна, В.Г. Прушківського, П.А. Сука, А.М. Федорищевої, Є.В. Хлобистова, О.В. Царенко, Л.Г. Чернюк, І.К. Чукаєвої, М.Г. Чумаченка, С.М. Шкарлета та інших.

Мета статті — розвинути теоретичні питання регіонального роз-

витку в сучасному глобальному середовищі; визначити напрями розвитку еколого-соціо-економічної системи регіону на сучасному етапі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

З точки зору світової взаємозалежності розробка власної стратегії розвитку України в цілому та її окремих регіонів має спиратися на існуючі у світовій практиці концептуальні підходи та моделі розвитку. У сучасному світі переважають три основні підходи, три стратегії розвитку: стратегія консервації природного середовища та ресурсів, стратегія зростання виробництва та стратегія сталого розвитку (рис. 1).

Стратегія консервації природного середовища, основним постулатом якої є рішення зменшення темпів економічного зростання, сформувалася під впливом усвідомлення людством руйнівного впливу активного економічного зростання на навколишнє середовище. Усвідомлення безвихідності цього шляху призвело до виникнення "нової парадигми щодо навколишнього середовища".

Стратегію консервації, яка активно підтримується більшістю розвинутих країн з ринковою

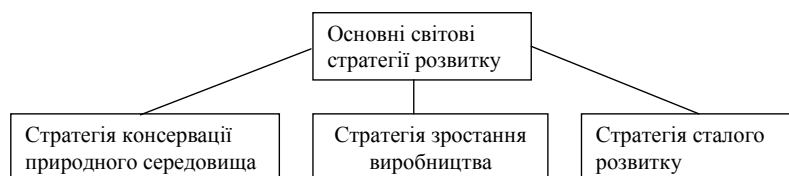

Рис. 1. Домінуючі світові стратегії розвитку еколого-соціо-економічних систем

економікою, та відповідну їй концепцію можна також трактувати як механізм захисту природного середовища та ресурсів розвинутих країн за рахунок тих, які розвиваються, а також більш багатих регіонів у межах однієї країни за рахунок бідніших. Таке твердження будується на оцінці практичного застосування стратегії консервації: досить часто вона реалізується через вивіз екологічно брудних виробництв за кордони розвинутих країн, а також використання імпортової сировини з країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою. Загальнопланетарний стан екології за таких умов не може покращуватися.

Що стосується стратегії зростання виробництва, то вона в основному поширена серед країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою. Якщо перші ми можемо характеризувати як більшою мірою аграрні та індустріально сировинні регіони, то другі — як регіони концентрації забруднюючих галузей обробної промисловості із слабкою диверсифікованістю галузевої структури господарства. У соціальному аспекті ці країни, як правило, відрізняються відносно низькою якістю життя населення, високою соціальною диференційованістю. Для таких країн характерним є критичний стан природи та довкілля в цілому: деградація земельних ресурсів, забруднення атмосфери та вод, незадовільний стан здоров'я більшості населення, деградація культури, етичних норм, моралі. Така ситуація виникає внаслідок недостатнього інвестування в людський і природний капітал чи навіть його відсутності, зосередження інвестиційних потоків головним чином на нагромадженні фізичного капіталу.

Недоліки першого і другого типів стратегії розвитку, одночасність вимог як гуманізації економічного розвитку, так і посилення його екологічних акцентів зумовили появу та світове поширення парадигми сталого розвитку. Ця парадигма набула офіційного статусу в рамках ООН як "стратегія світового розвитку". Сам термін "сталий розвиток" може означати розвиток, що задовольняє потреби сьогодення, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

У вітчизняній науковій літературі існують спроби більш точно виразити суть виразу "сталий розвиток", які відбиваються в таких термінах, що використовуються дослідниками: "компенсуючий", "підтримуючий", "рівноважний", "збалансований" розвиток. Найчастіше під сталим розвитком розуміється зростання основних параметрів системи в межах загально визначеного доцільно можливого коридору. Дослідження територіальних аспектів сталого розвитку держави дозволило З. Герасимчук визначити його як

процес "забезпечення функціонування територіальної системи із заданими параметрами в певних умовах протягом тривалого часу, що веде до гармонізації факторів виробництва та поліпшення якості життя сучасних і майбутніх поколінь за умови збереження і поетапного відтворення цілісності навколишнього середовища" [1].

Для України, як і для її регіонів, розробка власної стратегії розвитку великою мірою визначається соціально-економічними проблемами перехідного періоду, однією з характерних ознак якого є наявність наслідків колишніх моделей розвитку. Довготривала структурна криза, екстенсивний тип розвитку, який спостерігався в Україні за часів СРСР, спрямування результатів науково-технічного прогресу переважно на оборонні цілі призвели до таких сучасних наслідків, як сполучення індустріальної моделі з елементами доіндустріальних форм розвитку. Проявляє себе феномен економічного дуалізму у існуванні одночасно в рамках однієї економічної системи різних способів виробництва, споживання, ринків праці, що вступають у протиріччя один з одним [4]. Такі явища характерні для перехідних періодів розвитку економіки.

Відмова від жорсткого державного регулювання ходу реформ в Україні, використання закордонних схем становлення ринкових відносин, слабе урахування специфічних особливостей розвитку країни та її регіонів призвели до глибокої і тривалої соціально-економічної кризи, наслідки якої все ще є істотними та неподоланими. Тому від того, наскільки влучною та зваженою буде стратегія розвитку, великою мірою залежатиме якість та строки подолання економічної кризи та вихід на стабільні показники економічного зростання та соціальної захищеності населення.

На базі аналізу наукових джерел проведено узагальнення основних причин кризи та їхній розподіл за двома групами ознак. У першу групу увійшли чинники узгодженості регуляційного впливу держави з реакцією суспільства на них (політичні та психологічні чинники). Другу групу утворили чинники зваженості економічних реформ та соціальні аспекти їхнього впровадження (соціальні та економічні чинники). Саме здатність держави до управління соціально-економічними змінами та їхнього регулювання є фактором забезпечення незворотності цих змін як ознаки розвитку. З табл. 1 видно, що системно-структурна криза початку 1990-х років, передумови якої мали регуляційний, структурно-економічний та політичний характер, поглиблювалась саме через некерованість процесів спрямованості, незворотності й закономірності розвитку.

Проведений загальний аналіз дає підстави для наступного концептуального висновку. Надмірна лібералізація в умовах глибокої системно-структурної кризи, відхід держави від вирішення економічних й соціальних проблем, посилення дії політико-психологічних чинників кризи зумовлюють складність формування власної моделі сталого розвитку України та окремих її регіонів з точки зору узгодження економічних та соціально-екологічних цілей розвитку.

Домінування екологічної складової не може бути конструктивним з погляду підвищеного реагування суспільства на це домінування. Важко собі уявити, що суспільство задовольниться пасивною роллю і добровільно зменшить свої потреби під біосферно-примусовим тиском. Основний психологічний закон Дж.М.Кейнса [3] про інерційність певного життєвого стандарту споживання буде спонукати соціум порушувати "екологічні межі дозволеного". Друга обставина, завдяки якій імператив екологічних аспектів сталого розвитку є неоднозначним, безпосередньо пов'язана з попередньою. Оскільки доктрина біологічної еволюції закликає до зменшення і навіть зупинення економічного зростання, за цих умов з великим ступенем ймовірності слід очікувати зменшення розміру коштів на ліквідацію бідності та жебрацтва. Справа в тому, що населення, яке "звикло" до певного обсягу споживання, в умовах зниження темпів економічного зростання і скорочення національного доходу зменшуватиме всі витрати, у тому числі й соціальну допомогу, щоб залишити рівень споживання на максимально звичному рівні. Сприймаючи екорозвиток з високим рівнем культури населення як довгострокову перспективу розвитку України та її окремих регіонів, основним теоретико-методологічним принципом його визначаємо принцип етапності. Під принципом етапності ми розуміємо обґрунтовану часову варіативність основних критеріїв сталості розвитку регіональної еколого-соціо-економічної системи.

Таких етапів у найближчому майбутньому має бути два: етап економічного зростання (переважно виробничий розвиток) та етап екороз-

Таблиця 1. Групування основних чинників кризи в Україні

Період	Чинники кризи	
	Політичні та психологічні	Соціально-економічні
На початку реформ	<ol style="list-style-type: none"> Збіг у часі початку перехідного етапу з періодом встановлення незалежної держави. Розрив традиційних економічних зв'язків за політичними мотивами. Відсутність приватної власності та підприємницького середовища. Наявність антиринкового менталітету 	<ol style="list-style-type: none"> Переважає виробництво засобів виробництва та напівфабрикатної продукції. Структурна криза. Залежність від енергоресурсів та продукції кінцевого споживання інших країн та регіонів. Неврахування важливості власного інтелектуального потенціалу, «відтік» інтелектуальних інвестицій за кордон. Фактичний «відрив» науки від виробництва. Відсутність технологій використання вторинних сировинних ресурсів та поновлених видів енергії. Ігнорування регіональних особливостей розвитку еколого-соціо-економічних систем. Екстенсивний тип економічного зростання
У ході реформ	<ol style="list-style-type: none"> Відмова від керівної ролі держави в перехідному періоді. Інертність у пошуках власних шляхів виходу з кризи, здебільшого, копіювання закордонних моделей розвитку. Надмірна інертність, навіть «саботаж» реформ у корисних цілях. Невідповідність методів державного регулювання існуючому господарському середовищу. 	<ol style="list-style-type: none"> Відсутність зваженої стратегії реформ. Постійне зниження обсягу внутрішніх нагромаджень внаслідок спаду національного виробництва. Репресивний характер податкової системи. Брак внутрішніх фінансових ресурсів. Необґрунтовані сподівання на прямі іноземні інвестиції. Значні обсяги взаємних неплатежів. Антигуманна та антисоціальна політика заробітної плати. Майнова та дохідна диференціація Неефективна політика державного доходу, втрата податковою системою стимулюючої ролі в науково-технічному прогресі, інноваціях та структурних змінах.

витку. На першому етапі стратегії комплексного сталого розвитку завдяки економічному зростанню мають бути досягнутими певні, задалегідь визначені рівні доходу населення, підприємств, регіону та держави в цілому, зменшено рівень безробіття, вжито заходів щодо покращення рівня загальної освіти і культури населення, у тому числі екологічної культури. У розрізі існуючих світових стратегій розвитку пануючою для цього етапу може бути визнана стратегія зростання виробництва (доповнена певними екологічними заходами).

На другому етапі приріст основних економічних показників може бути уповільнено за рахунок відчутного збільшення екологічних заходів та покращення стану навколишнього середовища. У такому аспекті основною стратегією цього етапу повинна бути визнана стратегія консервації навколишнього середовища. Зазначимо, що в процесі розвитку регіону згідно зі стратегією комплексного сталого розвитку буде відбуватися поступова зміна критеріїв суспільного розвитку. Наприклад, критерій швидкого приросту виробленого національного доходу повинен бути замінений критерієм використаного в регіоні національного доходу на одну особу чи іншими критеріями, що віддзеркалюють рівень життя в регіоні. Перехід від першого етапу комплексного сталого розвитку до другого має відбуватися через управління людськими потребами. Їх модифікація є основним неекономічним чинником зміни

Таблиця 2. Критерії людських потреб для етапів комплексного сталого розвитку регіону

Етапи комплексного сталого розвитку	Критерії людських потреб
Екологічно узгоджений виробничий розвиток	Основна увага зосереджена на збільшенні соціально-економічного прогресу
Екорозвиток	Основна увага зосереджена на зменшенні еколого-соціального регресу

траєкторії розвитку. Тому нами пропонується загальний принцип соціального імперативу в моделі сталого розвитку з такою схемою реалізації її стратегії: від виробничого до екорозвитку на основі економічного зростання та управління змінами в людських потребах.

З цієї точки зору ми можемо дати уточнення категорії сталого розвитку як екологічно узгодженого економічного зростання, який може мати відхилення в межах граничних критеріїв задоволення потреб окремої людини та суспільства в цілому. Крім того, цільові критерії продуктивності факторів виробництва мають бути з часом замінені на критерії сталості розвитку (табл. 2). Тому ми визначаємо невідкладним завданням державної регіональної політики та політики розвитку окремого регіону розробку узгодженої системи показників та індикаторів сталого розвитку, а також поступовий перехід на офіційну оцінку якості соціально-економічного розвитку за цими показниками.

Імперативом першого етапу стратегії сталого розвитку ми визнаємо інтенсивне економічне зростання на базі посилення ролі його інноваційних чинників. Це завдання є дуже складним.

У цих умовах конче потрібно розробляти інноваційно-технологічну модель розвитку, всіляко стимулюючи збільшення частки відповідного інформаційно-технологічного фактора економічного зростання. Подібний спосіб виробництва є досить поширеним у практиці зарубіжних країн [2]. Для інноваційно-технологічного способу виробництва головною формою нагромадження стає нагромадження знань, а не матеріально-речовинних елементів виробництва.

В умовах інноваційно-технологічного типу зростання зміни в економіці здійснюються в напрямі збільшення випуску високотехнологічної продукції (наприклад, продукції машинобудування) та зменшення питомої ваги сировинних галузей, матеріаломістких та енергомістких виробництв. Слід зауважити, що існуюча сьогодні залежність ефективності виробництва від експорту сировини не тільки екологічно шкідлива, а й економічно неефективна з точки зору поширеного використання штучних замінників натуральних матеріалів. Наприклад, замість міді зараз використовується волоконна оптика; натуральний каучук та джгут замінюються новими

синтетичними матеріалами. Таке погіршення в довгостроковому періоді умов торгівлі багатьма сировинними ресурсами є похідним позитивним ефектом науково-технічного прогресу та інновацій. Саме перехід від землі

й праці до капіталу, а потім до організації й інформації як основних факторів суспільного розвитку є ключовою позицією, що визначає сьогодні всі інші зміни в економічних системах різних країн. Фактично змінюється основний сектор економіки і стратегічний виробничий ресурс, висуваються нові вимоги до технологій і базових професій.

ВИСНОВКИ

Таким чином, спрямованість змін еколого-соціо-економічних систем регіону, яка зумовлюється стратегічними орієнтирами комплексного сталого розвитку, повинна бути доповненою визначенням закономірності цих змін, в першу чергу це стосується економічної закономірності. Оскільки пріоритетним завданням першого етапу сталого розвитку регіонів України має бути забезпечення стабільного економічного зростання, особливої уваги потребують питання встановлення основних факторів цього зростання, особливостей їхнього залучення в економічний обіг та ефективних механізмів регулювання цих процесів. У такому контексті регіональні аспекти економічного зростання для досягнення цілей сталого розвитку мають базуватися на комплексному дослідженні теорій економічного зростання та їхнього практичного впровадження.

Література:

1. Герасимчук З. В. Фінансова політика сталого розвитку регіону: монографія / З.В. Герасимчук, І.М. Вахович, Ірина Миколаївна Каменська. — Луцьк: Надстир'я, 2006. — 218 с.
 2. Долішній М.І. Регіональна політика на рубежі ХХ—ХХІ століть: нові пріоритети: монографія / за ред. М.І. Долішнього. — К.: Наукова думка, 2009. — 511 с.
 3. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Пер с англ. Н.Н. Любимов, Ред. пер. Л.Н. Кураков. — М.: Гелиос АРВ, 1999. — 352 с.
 4. Комплексна програма реалізації на національному рівні рішень, прийнятих на Всесвітньому саміті зі сталого розвитку, на 2003-2015 роки: затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2003 р. № 634 / Офіційний вісник України. — 2003. — № 18 (23.05.2003 р.). — С. 116. — Ст. 847.
- Стаття надійшла до редакції 14.05.2012 р.*